

DEMİR ÇAĞINDA KİLİKYA'DA POLİTİK YAPI

Mehmet KURT*

Özet

Asurluların Que olarak adlandırdıkları Ovalık Kilikya (Çukurova), Yeni Babil kaynaklarında Hume olarak geçmektedir. Asur kaynaklarında Dağlık Kilikya'nın tamamı veya en azından bir bölümü için kullanılan Hilakku'nun Yeni Babil metinlerindeki karşılığı ise Pirindu olmuştur. Birbirine tamamen zıt özelliklere sahip iki bölümden meydana gelen Kilikya; dağları, nehirleri, ovaları ve geçitleriyle coğrafi bir çeşitliliğe sahiptir. Gerek yerli yazıtlar ve gerekse Asur ve Yeni Babil metinleri, burada çok değişik özellikler gösteren coğrafi yapının politik çeşitliliği de beraberinde getirdiğini göstermiştir. Öyle ki, bütün Demir çağı boyunca bölgede yerel güçlerde çokluk ve siyasal sorunlarda hiyerarşinin egemen olduğu bir idarî yapının varlığına şahit olunmaktadır. Büyük kralın vassali durumundaki yerel küçük krallar ile sağlanan bu siyasal teşkilatlanma, Yeni Asur Devleti döneminden başlamak kaydıyla, Makedonya kralı Büyük İskender'in işgaline kadar kesintisiz uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kilikya, Que, Hilakku, Hume, Pirindu

THE POLITICAL STRUCTURE OF CILICIA IN IRON AGE

Abstract

The plains of Cilicia (Çukurova), which was called Que by the Assyrians, is mentioned as Hume in the Neo-Babylonian sources. The equivalent of Hilakku, which is used for all of the Mountainous Cilicia or at least a part of it in the Assyrian sources, is Pirindu in the Neo-Babylonian texts. Cilicia, consisting of two different regions with completely opposite features; has a geographical diversity with its mountains, rivers, plains and straits. Both the local inscriptions as well as the Assyrian and Neo-Babylonian texts have shown that the geographical diversity had brought a political diversity, too. Thus, an administrative structure with a multiplicity in the local powers and a hierarchy in the political problems was prevalent in the region during the whole Iron Age. Starting from the Neo-Assyrian State, this political organisation, which was provided through the small local kingdoms that were the vassals of the big kingdoms had been applied without any interruption until the occupation of the Macedonian King Alexander the Great.

Key Words: Cilicia, Que, Hilakku, Hume, Pirindu.

* Yrd. Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, mehmetkurt@kmu.edu.tr

GİRİŞ

Antik kaynaklarda Kilikya olarak adlandırılan bölge, batıda Korakesion (Alanya)'dan başlayıp, Suriye Geçitleri'nde son bulan ve kuzeyden Toros dağlarıyla sınırlanmış sahadır¹. Lamos (Limonlu) Çayı'ndan İssos (Kinet Höyük)'a kadar uzanan ve antik çağda Kilikia Pedias (Ovalık/Düz Kilikya) olarak adlandırılan doğu bölümü yani Çukurova için Asurlular, Que adını kullanmışlardır. Başkentinin Adana olduğu anlaşılan Que'nin sınırlarının Amanoslara ve Antitorosların ilk uzantılarına kadar yayıldığı, gerek yerli yazıtlardan ve gerekse Asur kaynaklarından anlaşılmaktadır. Öte yandan Asur yıllıklarında, Tarsus'un batı ve kuzey kısımlarında yer alması gereken Hilakku adında bir başka bölgeden daha söz edilir ve genellikle Que ile birlikte anılır². Nitekim Aramice HLK/KLK şeklinde yazılmış ismin, Hellençe'ye Kilikya olarak çevrilmiş olduğu ve Demir çağında Hilakku olarak geçen bölgeyi ifade ettiği düşünülmektedir³. Yeni Babil dönemi kaynaklarında Kilikya'nın doğusundaki ovalık bölüm için Hume adı kullanılırken⁴ batıdaki dağlık kısım, M.Ö. VI. yüzyılın ortalarına ait Neriglissar Kroniği'nde Pirindu olarak geçmektedir.

Kilikya; Akdeniz'e uzanan dağları, ovaları, vadileri, nehirleri, geçitleri ve yüksek platolarıyla coğrafi bir çeşitliliğe sahiptir. Jeomorfolojik açıdan birbirinden tamamen farklı iki bölümden oluşmuş bölgenin söz konusu farklılıkları politik yapısına da yansımıştır. Kilikya'nın dağlık ve ovalık bölümleri arasında, kültürel farklılıkların ve karmaşık politik ilişkilerin yaşanmış olduğu dönemlerden birisi de Demir çağı olmuştur. İşte bu çalışmanın konusunu, Yeni Asur -Yeni Babil kaynaklarıyla hiyeroglif yazıtlar ışığında Kilikya'nın politik yapısı ve bu yapıda yerel güçlerin üstlendikleri rol oluşturmaktadır.

YENİ ASUR EGEMENLİĞİNDE KİLİKYA'NIN POLİTİK VE İDARİ YAPISI

Bilindiği üzere Asurlular, M.Ö. IX. yüzyıldan itibaren Que'ye sızmaya başlamışlardır. Que'nin vassal krallık statüsünde olduğu M.Ö. VIII. yüzyıl başlarına kadar onlar için temel amaç, burada Asur kontrolünü sağlamak olmuştur. Söz konusu kontrol ise Asur askeri gücü ve yerel liderlerin ortak çalışmaları sonucu gerçekleştirilmiştir⁵. Asur kaynaklarından anlaşıldığına göre onların Kilikya ile ilk ilişkisi, III. Salmanassar (M.Ö. 858-824)'ın hakimiyetinin ilk yılı olan M.Ö. 858 yılında Que'ye düzenlediği seferlerle başlamıştır. Asur'un bu enerjik kralı, yirmi beşinci hâkimiyet yılında (M.Ö. 834), Que Krallığı'na saldırmış, bu krallığın çok sayıda şehir ve köyünü yakıp yıkmıştır⁶.

III. Salmanassar'ın bir yıl sonra yaptığı sefer, bölgenin yönetim esasları ve politik yapısı konusunda önemli ipuçları vermektedir. Asur kralı, olasılıkla Que kralı Kate'nin ve buna bağlı olarak bütün bölgenin isyanı üzerine gerçekleştirmek zorunda kaldığı seferi şu şekilde anlatmaktadır:

¹ Strabon, Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası (Kitap: XII-XIII, XIV), İstanbul 2000, XIV 5, 2.

² Erzen, 1940: 46, 63; Hild-Hellenkemper, 1990: 30. Demir çağı bölge tarihinin en önemli sorunlarından birisini oluşturmayı sürdüren Hilakku'nun yeri konusunda tartışma ve yorumlar için bkz. Zoroğlu, 1994a: 301-306.

³ Zoroğlu, 1994b: 441; Casabonne, 1999a: 70.

⁴ Albright, 1950: 21; Desideri-Jasink, 1990: 165 dn. 2.

⁵ Shaw, 1990: 205.

⁶ Luckenbill, 1968: I 583; Naster, 1938: 7.

“Hâkimiyetimin yirmi altıncı yılında Amanos Dağı’nı yedinci defa aştım ve Que kralı Kate’nin şehirlerine dördüncü defa yürüdüm. Tulli’nin kraliyet şehri Tanakum⁷’u kuşattım (...). Tanakum’dan hareket ettim ve Lamena⁸’ya doğru yöneldim (...). <Sonra> Tarzi (Tarsus)’ye doğru ilerledim. <Sakinleri> ayaklarına kapandılar. Onlardan vergi olarak altın ve gümüş aldım. Başlarına Kate’nin oğlu Kirri’yi geçirdim”⁹.

Tulli’nin kraliyet şehri Tanakum’u kuşatıp bir kısım şehirlerini ele geçirerek Tarsus’ta Kate’nin yerine oğlu Kirri’yi kral yaptığı anlaşılan bu sefer, Asur kralının Que üzerine en önemli girişimi olarak kabul edilmektedir¹⁰. Öte yandan, isyan eden fakat kontrol altına alınan Kate’nin kızını III. Salmanassar’a vermek suretiyle göstermiş olduğu bağlılık, bütün yerel krallar adına yapılmış bir hareketti. O halde Que kralı olan Kate’nin Kilikya’nın doğu bölümündeki güçler üzerinde hiyerarşik bir hâkimiyetinden söz etmek mümkündür. Tanakum’lu Tulli, tüm bölgenin hükümdarı olmayıp, Que kralı Kate’nin vassalidir¹¹. Aynı şekilde, Sam’al kralı Haya’nın oğlu Kilamuwa’nın Fenike dilindeki yazıtından, onun da adı geçen Que kralının vassali olduğu anlaşılmaktadır¹². Bütün bunlar, bu dönemde Kilikya’nın politik bir çokluğa sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Gerçekten de Demir çağında, Yeni Asur İmparatorluğu içerisinde olan Kilikya’da, aynı dönemde Kapadokya’da uygulanan sisteme benzeyen yerel politik bir organizasyon görülmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla burada hem yerel bir güç ve hem de politik bir hiyerarşi vardı. Bu yerel siyasi teşkilatlanma, Yeni Asur kralı ile ast-üst ilişkisi içerisinde olan ve büyük kralın hizmetinde bulunan küçük yerel krallara dayanmakta idi¹³.

Asur kral yıllıklarından, III. Salmanassar’dan yaklaşık bir yüz yıl sonra III. Tiglatpileser zamanında (M.Ö. 745-727) da bölgede Asur kontrolünün devam ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü M.Ö. 738 yılından itibaren, Que kralı Urikki’nin birçok defa Asur’a vergi ödediği biliniyor¹⁴.

Asur tarihinin en görkemli çağını oluşturan Sargonidler Devri (M.Ö. 744-650)’nde Anadolu’nun tarihi coğrafyası son derece karmaşık bir manzara sunmaktadır. Belli bir yer adının kapsadığı sabit sınırların bulunmadığı bu dönemde, bölgenin kontrolü de sürekli el değiştirmiştir¹⁵. Ayrıca söz konusu dönemde, Asur’un Anadolu’ya yönelik politikasında da köklü değişiklikler göze çarpmaktadır. Bu zamana kadar Asur, aldığı vergi ve hediyeler karşılığı, Geç Hitit Şehir devletlerinin siyasal varlıklarına dokunmamış, sadece onlara yüksek hâkimiyetini tanıtmakla yetinmişti. Ancak II. Sargon (M.Ö. 722-705) ile beraber politikasında hedef büyütmüş, Kuzey Mezopotamya, Suriye, Anadolu, Filistin ve Mısır’ı elde ederek, bütün Yakın Doğu’yu tek bir imparatorluk çatısı altında birleştirmeyi amaçlamıştır. Söz konusu politika değişikliğinden stratejik konumu ve doğal kaynakları açısından bir cazibe merkezi olan Que ve Hilakku’yu içine alan bölgenin de derinden etkilenacağı açıktır. Yeni politika, yukarıda anılan bütün bu coğrafyaların kavşağında yer alan bölgenin Asur İmparatorluğu

⁷ M. V. Seton-Williams tarafından (1954: 144-145) Ceyhan şehri yakınındaki Sirkeli Höyük’e eşitlenmiştir. Farklı olarak Karatepe’nin karşısında bulunan Domuztepe’ye lokalizesi konusunda bkz. Lemaire, 1991: 271.

⁸ Sözü edilen seferde Tanakum’dan sonra Tarzi’den önce gelen yerleşim, Doğu Kilikya’daki Hitit kenti Luwana’ya eşitlenmiştir (Garstang-Gurney, 1959: 60; Houwink ten Cate, 1961: 20; Desideri-Jasink, 1990: 119 dn. 27).

⁹ Ussishkin, 1969: 124; Dinçol, 1982: 130.

¹⁰ Borgia vd., 2002: 185.

¹¹ Luckenbill, 1968: I 538; Casabonne, 1999a: 61.

¹² Lemaire, 1991: 258.

¹³ Casabonne, 1999a: 61; Jean, 2001: 6.

¹⁴ Olmstead, 1923: 285; Erzen, 1940: 59.

¹⁵ Grayson, 1987: 131.

içerisindeki askerî ve siyasal fonksiyonunu da artırmıştır. Bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak Güney Anadolu çok sayıda askerî faaliyetlerin ve diplomatik entrikaların çevrildiği bir merkez durumuna geldi. Asur'un bölgedeki iki siyasal rakibi olan Muşkiler (Frigler) ve Urartular onları büyük ölçüde zorladılar. Burada etkin duruma gelen adı geçen krallıklar, devamlı siyasal entrikalarla uğraşmakta, bölgedeki krallıklar üzerindeki Asur etkisini azaltmak için her fırsatta gizli antlaşmalar yapmaktaydılar¹⁶.

Kilikya Ovası üzerinde en kesin ve kalıcı kontrolün M.Ö. 715 ve M.Ö. 713 yıllarından sonra sağlandığı anlaşılmaktadır¹⁷. Sargon'un Que ve Hilakku'yu kesin olarak kendisine bağladığı bu dönemde, Hilakku'yu - olasılıkla yönetim güçlüğünün de etkisiyle- Tabal kralı Ambaris'e bırakmış, ancak Tabal kralı ihanet etmiştir. Ambaris'in Urartu kralına güvenerek beklenmedik ihaneti üzerine Sargon, kuzeybatı eyaletleriyle ilgili politikasını gözden geçirme gereği duymuş, bu politikada köklü değişikliklere gitmiştir. Temelini doğu diplomasisinden alan ve sınırlarda vergi veren prensliklerin sayıca azaltılarak devamı esasına dayanan yeni politika, Asur kralı tarafından acımasızca uygulanmıştır.

Bölgenin son derece karışık politik durumunu en iyi açıklayan belge, Nimrud'da ele geçirilmiş ve M.Ö. 710-709 yıllarına tarihlendirilen mektuptur¹⁸. Söz konusu mektup, Asur adına Que'nin yönetimini üstlenmiş bir memuru (LÚ.EN.NAM) olan Aşşur-şarru-usur tarafından Asur kralına gönderilmiştir. Muški kralı Mita'nın, Asur kralı ile iyi ilişkiler kurma isteği bildirilir. Yine aynı mektupta, Asur'a karşı Urartu ile birleşmek isterken, Frig topraklarında yakalanmış olan on dört Que'li elçiden söz edilmektedir¹⁹. O halde Que Ülkesi, Asur için Muški ve Urartu faaliyetlerini önleme noktasında kilit bir konumdaydı. Bu bakımdan bölgenin stratejik ve sosyo-ekonomik durumu, Asur-Muški ve Asur-Urartu mücadelelerinin temel nedenini oluşturmuş olmalıdır.

İşte II. Sargon dönemine tarihlendirilen Çineköy yazıtı²⁰ ve Que'li yöneticinin mektubu birlikte değerlendirildiği zaman, bölgenin politik yapısıyla ilgili oldukça önemli sonuçlara ulaşılır. Her şeyden önce Urikki, Asur tarafından atanan Que yöneticisiyle ilişkili bir çeşit vassal kraldır²¹. Toros bölgesiyle ilgili bütün konularda, Que'nin yöneticisi olan Aşşur-şarru-usur'un bu kralın bir temsilcisi gibi davrandığı anlaşılmaktadır. Bu durum, Asur'un çözüm için uzlaşma yolunu seçtiği ve Urikki yönetimindeki Que'nin bir geleneksel yönetici idaresinde kısmi bağımsızlığa sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda sözü edilen temsilci, Asur eyaleti olan Que'den Urartu'ya elçi olarak gönderildiğine göre, belli bir ölçüde hareket serbestliğine sahip olması da gerekirdi²².

Bütün bunlardan başka II. Sargon'un Hilakku'yu kızıyla evlendirdiği Tabal kralı Ambaris'e vermiş, ancak onun beklenmedik ihanetiyle karşılaşmıştır. Sargon'un Hilakku'yu vassal statüsüyle Ambaris'e bırakmasında,

¹⁶ Bing, 1987: 63.

¹⁷ Shaw, 1990: 205.

¹⁸ 1952 yılında Nimrud'da bulunanların en uzununu olan mektup, bu dönemde Mezopotamya ve Anadolu arasındaki karmaşık ilişkileri gözler önüne sermektedir. Ayrıca Güney Anadolu ve Toros bölgesinin M.Ö. VIII. yüzyıl sonlarındaki tarihi coğrafyasına ışık tutması açısından da büyük önem taşıyan mektubun transkripsiyon ve tercümesi için bkz. Saggs, 1958: 182-184; Postgate, 1973: 22-25.

¹⁹ Ünal, 2006: 72.

²⁰ 1998 yılında Adana İli Yüreğir İlçesi'ne bağlı Çineköy'de bulunmuştur. İki boğa tarafından çekilen Fırtına Tanrısı heykelinin bazalt kaidesi üzerinde Luwice hiyeroglif ve Fenikece olmak üzere çift dilde yazılmış yazıt için bkz. İpek vd., 1999: 175 vd., res. 2, 3; Tekoğlu-Lemaire, 2000: 966 fig. 1-6.

²¹ Saggs 1958, 206.

²² Postgate, 1973: 27.

bölgenin dağlık coğrafi yapısından dolayı kontrolünün zorluğu önemli rol oynamış olmalıdır. Asur kralı, bu ihanet üzerine sınırlarda vergi veren bağımsız prenslerin korunmasını esas alan doğu diplomasisinin etkisiyle, tüm kuzeybatı eyaletleri için yeni bir politika uygulama gereği duymuştur. M.Ö. 713 yılından sonra bağımsız prenslerin sayısını azaltma girişimi, bu yeni politikanın ilk somut adımı olarak değerlendirilmelidir.

Gerçekten de kuzeybatıda uygulamaya konulan bağımsız prensleri koruma politikasının en açık hissedildiği bölge, Kilikya olmuştur. Zira M.Ö. 713-663 yılları arasında Kilikya, Asur kontrolünde bir eyalet statüsünde idi²³. Ayrıca, Ovalık Kilikya üzerinde en kalıcı Asur kontrolü işaretleri de yine M.Ö. VIII. yüzyılın başlarından itibaren görülmeye başlamıştır. Buna karşılık Kilikya krallarının, her durumda Asur yönetimiyle birlikte bölgenin kontrolünde etkilerini sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Çünkü Kilikya'nın yerel hükümdarları olan Sanduarri, Azitawadda ve Kirua'nın Asur ile antlaşma yaptıkları biliniyor²⁴.

II. Sargon, Muški ve Tabal ile olan sorunlarını askerî ve diplomatik yollardan çözüme kavuşturduktan sonra, M.Ö. 705 yılında Tabal Ülkesi'nde Kimmerler'le yaptığı bir savaş sırasında ölmüştür. Bunun üzerine Kilikya'da isyanlar başladı. Söz konusu isyanlar, Asurluların bölge üzerindeki kontrollerini kaybetmeye başladıklarının da işareti olmuştur. Bu süreçte, Asur'a vergi vermeyi reddederek isyan eden Karatepe-Aslantaş kralı Azitawadda'nın önemli bir rol üstlendiğine şahit olunmaktadır²⁵.

Kendisini Kilikya'nın içerisindeki çeşitli grupları birleştirecek ve emniyeti sağlayacak kadar güçlü hisseden Azitawadda, Kilikya'nın siyasî bağımsızlığını yeniden tesis etmeye karar vermiştir. Karatepe yazıtlarından anlaşıldığına göre Azitawadda, Asur'a karşı girişeceği mücadelede Luwi, Grek ve Fenike toplulukları yanında, Kilikya Ovası'nın kuzeyindeki bölgelerde hüküm süren çok sayıda yerel Hilakku topluluğunun da desteğini almaya çalışmıştır²⁶. Onun asıl amacı, Kilikya'daki her türlü sosyal, siyasal ve ekonomik grupların emniyet ve refahının kendisinin yönetiminde olduğu bilincini aşmaktır. Ayrıca Azitawadda, bu girişimiyle Kilikya üzerindeki hâkimiyetine meşruiyet kazandırmayı da amaçlamış olmalıdır. Bunun için de Asur egemenliğini çağrıştıracak olan Que yerine, bütün Kilikya yerel güçlerini temsil edebilecek olan ve kökeni M.Ö. XIV. yüzyıla kadar dayanan Danuna ismini kullanmayı tercih etmiştir²⁷. Bölge sakinleri için böyle bir ismin seçilmesi, Azitawadda'nın idarî yeteneğinin ve politik dehasının bir göstergesi sayılmalıdır.

²³ Erzen, 1940: 63; Hild-Hellenkemper, 1990: 30.

²⁴ Jasink 1991, 251.

²⁵ Shaw, 1990: 206; Ünal, 2006: 71-72.

²⁶ Bing, 1987: 90.

²⁷ Bing, 1987: 91. Eski Doğu kaynaklarında çok az yerde rastlanılan ve Adana ile çevresini ifade eden Danuna'nın geçtiği en eski belge, EA 151 mektubudur. M.Ö. XIV. yüzyıla tarihlenen mektupta Tyre kralı Abilmilki, efendisi durumundaki Mısır firavunu Akhenaton'a çevresinde olup biten olaylar konusunda bilgiler vermektedir. Mısır firavununun bölgedeki işbirlikçisi olduğu anlaşılan Abilmilki, Ugarit (Ras Şamra), Qidšu (Kadeş), Amurru ve Danuna'daki durum konusunda şunları bildiriyor: "Danuna kralı öldü. Yerine oğlu geçti. Ülkesi barış içindedir. Yangın, Ugarit sarayını harap etti, yarısı tahrip edildi. Hitit orduları yok" (Laroche, 1958: 268; Ünal, 2000: 20-21; Freu, 2001: 27). Danuna adı, bu Amarna mektubundan sonra M.Ö. VIII. yüzyılda Karatepe yazıtlarında yeniden karşımıza çıkmaktadır. Öyleyse bu yüzyılda başkenti Adana olan ve Kilikya Ovası'nın büyük bir kısmını kapsaması gereken bir krallık vardı. Bu krallığın başında da Azitawadda adında bir kral bulunuyordu. Danuna'nın geçtiği diğer Hitit ve Mısır belgeleriyle Grek efsaneleri için bkz. Cavaignac, 1950: 93; Ünal, 2000: 21 vd.

Azitawadda isyanı, bölgenin yerel güçlerde çokluğa dayanan politik yapısını açık bir şekilde ortaya koymuştur. Karatepe yazıtlarından Azitawadda'nın bütün Kilikya'nın kralı değil, Que'nin M.Ö. VIII. yüzyılın ikinci yarısındaki kralı Awarikus (Urikki)'un bir vassali olduğu anlaşılmaktadır²⁸.

Que ve Hilakku'nun bütünüyle Asur'a bir başkaldırısı şeklinde cereyan eden ve Sanherip dönemi (M.Ö. 705-681) isyanlarının en önemlisi kabul edilen, M.Ö. 696 ayaklanması da bölgenin politik yapısı ve bu yapıda yerel güçlerin etkinliğini göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır. İsyanı Que'nin yanında Tarzi (Tarsus) ve İngirra (Anchiale-Zephyrium)²⁹ da katılmasıyla bütün bölge Asur'a başkaldırmış oldu³⁰. Dokuzuncu hâkimiyet yılı olaylarını anlattığı yıllığında yer alan pasajdan (Kol. IV. str. 62-87) anlaşıldığına göre Sanherip, isyancılar üzerine sefere çıkmış, Kirua'yı yenerek sert bir şekilde cezalandırmıştır³¹. Kirua'dan yana olan Tarzi (Tarsus)'nin Asurlular tarafından ele geçirilip yağmalanması, isyanın Toros dağlarıyla sınırlı kalmayıp, Kilikya'nın doğu yarısındaki kıyı bölgelerine kadar yayıldığını da göstermektedir³². Bütün bunlar, burada bölgesel bir gücün kurulmak istendiğinin açık göstergeleri olarak kabul edilmelidir.

Öte yandan, bölgede yapılan filolojik inceleme ve analizler de yerel güçlerle, daha büyük güçler arasındaki politik ilişkileri gözler önüne sermektedir. Öyle ki, M.Ö. VIII. yüzyılda Que ve Sam'al ve komşu devletlerde kullanılan diller karşılaştırıldığında ortaya çıkan farklılıklar, aynı zamanda politik ayrılıkları da yansıtmaktadır³³. Yerel bir konuşma dili olmasa bile Fenikece, Que Krallığı'nda bir yüzyıldan fazla bir süre yazı dili olarak kalmıştır. Sam'al kralı Kilamuwa ise Que Krallığı'nın egemenliğine girmektense, yerel Aramice'yi resmi dil yaparak kültürel bağımsızlık elde etmeyi tercih etmiştir³⁴. Fenikece, Luwi hiyeroglifiyle birlikte en azından M.Ö. IX. yüzyıl ortalarından itibaren, Que Krallığı'nda resmî yazı dili olarak kullanılmıştır. Bu şekilde Que Krallığı'nda zaman içinde değişik dillerin önem kazanmasını, onların politik tercihleriyle açıklamak mümkündür.

Bu yüzyılın sonuna doğru, Que'nin Asur eyalet valisi olan ve bölge yönetiminde önemli bir rol üstlendiği anlaşılan Aşşur-şarru-usur'un mühürlerinde açıkça Arami etkisi hissedilmektedir. M.Ö. VII. yüzyıldan itibaren Aramice'nin yaygınlığı Asur, Yeni Babil ve Pers imparatorluklarının politik ve kültürel etkisiyle açıklanabilir. Bu yüzyılın ilk çeyreğine ait olan Yeni Asur kaynakları, bir yandan bölgedeki Asur siyasî üstünlüğü hakkında kanıtlar sunarlarken, diğer yandan da Kilikya'daki özel isimlerin Luwice'den alınmış olabileceği izlenimini verirler³⁵. Bölgedeki yazıtların Luwice, Fenikece ve Aramice'nin değişik lehçelerinde olması, etnik durum hakkında bir fikir vermektedir.

Öte yandan son zamanlarda, bölgede ele geçirilerek yayımlanmış bir yazıtın eksik cümlesi "Tarku(n)di'ye ait" olarak tamamlanmıştır³⁶. Buradaki "Tarku(n)di" ismi, büyük Luwi Tanrısı Tarhunda'yı çağrıştırır ki bölgede Luwi varlığının devamı yanında, idarî yapıda din olgusunun ve yerel güçlerin yerine işaret eder. Doğal olarak,

²⁸ Casabonne, 1999a: 60.

²⁹ İngirra'nın yeri konusundaki diğer öneri ve tartışmalar için bkz. Forlanini, 2001: 563; Borgia vd., 2002: 190.

³⁰ King, 1910: 329; Olmstead, 1923: 288; Koşay, 1968: 297.

³¹ Lemaire, 1991: 274; Dalley, 1999: 75. Seferin anlatıldığı bölümün tercümesi için bkz. Luckenbill, 1924: 61-62; Alkım, 1960: 368; 1965: 17.

³² King, 1910: 329.

³³ Lemaire, 2001: 188.

³⁴ Lemaire, 2001: 189.

³⁵ Jasink, 1991: 259.

³⁶ Lemaire, 2001: 187.

dinden kaynaklanan rahiplik gücü, karışık dönemlerde kendisini daha fazla hissettirme eğilimi göstermiştir. Belki Asur kralları da kendilerini bölge yerel krallarının gereksinimlerine uydurmaya ve geçici bir güç karşılığında yabancı bir güce hizmet etmeye hazır bir lider rahip aracılığıyla egemenlik kurmayı uygun bulmuşlardı. Şimdi rahibin asıl otoritesi, bölgenin en üstün tanrısının yeryüzündeki temsilcisi olarak elinde bulundurduğu güce dayanmakta idi³⁷.

Asarhaddon dönemi (M.Ö. 680-669) askerî ve siyasi gelişmelerinden de, bölgedeki politik yapı konusunda dolaylı bilgi sahibi olunmaktadır. Adı geçen Asur kralının M.Ö. 677'ye doğru Kilikya Kapılarını geçerek Hupišna (Ereğli-Karahöyük)'yü alması, Kundi (Anazarbos/Anavarza) kralı Sanduarri ile Sizzu (Sision/Kozan) kralı Abdimilkutti'nin isyanına sebep olmuştur. Bir Asur kroniğinin verdiği bilgiler, Asarhaddon'un isyanı bir yıl sonra bastırdığını göstermektedir³⁸. Asur ordusu, her zaman olduğundan daha acımasız davranarak yirmi bir Hilakku şehrini ele geçirdi³⁹. Anlaşıldığı kadarıyla, bu dönemde Kilikya sadece Que ve Hilakku'dan da ibaret değildi. Bölgede birçok Luwi yerleşmesinin varlığı, Sandas kültürünün geniş yayılma sahası ve annallerde çok sayıda kral adının geçmesi bunu doğrulamaktadır⁴⁰.

KİLİKYA'DA YENİ BABİL EGEMENLİĞİ VE YEREL GÜÇLER

Yeni Asur Devleti'nin yıkılmasıyla Kilikya'daki yerel beyler, yeniden bağımsızlıklarını ilân etmiş olmalıydılar. Zira Yeni Babil krallarının Kilikya'ya en az üç defa askerî sefer düzenledikleri anlaşılmaktadır⁴¹. Bu seferlerden ilki, babası Nabopolassar'ın ölümü üzerine kral olan II. Nabuchednezzar (M.Ö. 605-562) tarafından yapılmıştır. Nabuchednezzar, hâkimiyetinin ilk on bir yılını Suriye, Filistin ve Mısır'da mücadeleyle geçirmiştir⁴². Söz konusu mücadeleler, kralın Anadolu'ya yapacağı seferde imparatorluğun merkezini güvene alma amacına yönelik olmalıdır. Nitekim M.Ö. 593 ve 591 yıllarında Hume ve Pirindu'nun II. Nabuchednezzar'ın orduları tarafından istilâ edildiği anlaşılmaktadır. Zira British Museum'da bulunan BM 45690 metni, kralın batı fetihleri çerçevesinde Hume, Piriddu (Pirindu) ve Ludu (Lidya)'ya kadar olan seferinden söz etmektedir⁴³.

Neriglissar (M.Ö. 559-556) döneminde Anadolu hakkında bilinen tek şey, Kilikya'ya düzenlediği meşhur seferdir⁴⁴. Kralın M.Ö. 557/556 yıllarında Hume ve Pirindu'ya yönelik bu seferi, bölge üzerindeki Babil kontrolünü yeniden sağlama ve sarsılan çıkarları tesis etmeye yönelik olmalıdır. Ancak Neriglissar, Kilikya'yı Babil hâkimiyetine sokamamış olacak ki Nabonidus, M.Ö. 555 yılında Hume'ye yeni bir sefer düzenleme ihtiyacı duymuştur⁴⁵. Seferin sadece Hume ülkesi ile sınırlı kalmış olması, Kilikya'daki Babil egemenliğinde bir geri

³⁷ Ramsay, 2000: 44. Bölgede bir rahibin önderliğinde sağlanan hâkimiyetin Hellenistik ve Roma döneminde de devam ettiği konusunda en tipik örneklerden birisini Olba Tapınak Krallığı oluşturmaktadır. Bu konuda bkz. MaCkay, 1968: 76 vd.

³⁸ Luckenbill, 1968: II 523, 552; Casabonne 1997, 38.

³⁹ Bing, 1987: 123.

⁴⁰ Casabonne, 1997: 41.

⁴¹ Joannès, 1991: 262.

⁴² Wiseman, 1991: 21-39.

⁴³ Lambert, 1965: 1-11.

⁴⁴ Yeni Babil kralı Neriglissar'ın Pirindu kralı Appuaşu'ya karşı yaptığı seferini anlattığı kronik için bkz. Wiseman, 1956: 75-77; Davesne vd., 1987: 372-373; Desideri-Jasink, 1990: 168-169 dn. 15; Casabonne, 1999b: 74-75.

⁴⁵ Ünal-Girginer, 2007: 206.

çekilmeyi de doğrulamaktadır. Muhtemelen Asur ve Yeni Babil egemenliklerinin sona ermesiyle Kilikya, hepsi de Syennesis unvanı taşıyan krallar idaresinde bir süre bağımsız kalmıştır⁴⁶.

Neriglissar'ın kroniği başta olmak üzere, Yeni Babil kaynaklarından Demir çağında Kilikya'nın siyasi yapısına dair birtakım sonuçlara ulaşmak da mümkün olmaktadır. Şöyle ki, M.Ö. VI. yüzyıldan itibaren Lamos (Limonlu) Çayı ve Kalykadnos (Göksu) Nehri arasındaki bölgede, Pirindu Krallığı'nın hüküm sürdüğü anlaşılmaktadır. Bu dönemde Kilikya'nın politik çeşitliliği konusunda en ilginç örneklerden birisini Demir çağı ve Ahamenidler döneminde Kirşu olarak adlandırılan Meydancikkale⁴⁷'de görmek mümkündür. Kirşu'nun Yeni Babil merkezi gücüne başkaldıran ve asıl başkenti Ura⁴⁸ olan Pirindu'nun yerel hükümdarı Appuaşu'nun bölgesel ve geçici başkenti olduğu anlaşılmaktadır. Burası, Appuaşu'nun hükümdarlığı için bir tür yayla özelliğine sahip olup, egemen olan yerel güç kış dönemlerinde sahilde, havaların çok sıcak ve nemli olduğu dönemlerde ise dağlık sahalarda yaşamakta idi⁴⁹.

SONUÇ

Demir çağında Kilikya'da Que/Hume ve Hilakku/Pirindu şeklinde görülen farklı coğrafi yapı, politik çeşitliliği de beraberinde getirmiştir. Kilikya'da Yeni Asur Çağı başlarından (M.Ö. IX. yüzyıl), Yeni Babil dönemi sonuna kadar olan zamanda yani Demir çağı boyunca, yerel güçlerde çokluğun ve politik sorunlarda hiyerarşik bir yapının olduğu anlaşılmaktadır. Yani bölgedeki krallıklar, oranın en güçlü kralına o da büyük krala bağlıdır. Ayrıca bu dönemde özellikle batıdaki dağlık kesiminin nispi bir özgürlükten yararlandığı da anlaşılmıştır. Aynı dönemde Kapadokya'da uygulanan sisteme benzeyen bu yerel politik organizasyonda, hem yerel bir güç ve hem de politik bir hiyerarşinin olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu politik teşkilatlanma ast-üst ilişkisi içerisinde olan ve büyük kralın hizmetinde bulunan küçük yerel krallara dayanmakta idi.

Bölgede kullanılan diller konusunda yapılan inceleme ve analizler sonucunda Fenikece, Aramice ve Luwice gibi dillerin yayılım sahası ve buradaki krallıklarda zaman içerisinde değişik dillerin önem kazanması da politik yapı ve devletlerin politik tercihlerini yansıtır. Demir çağında bölgede meydana gelen isyanlar, politik yapıda yerel güçlerin etkinliğini bütün açıklığıyla gözler önüne sermektedir.

KAYNAKÇA

ALBRICHT, W. F. (1950), "Cilicia and Babylonia Under The Chaldaean Kings", *Bullein of the American Schools of Oriental Research*, 120,1950, 22-25.

⁴⁶ Koşay, 1968: 297.

⁴⁷ Davesne vd., 1987: 372 vd.; Zoroğlu 1999, 371; Casabonne-Porcher, 2003: 134. Meydancikkale için ayrıca bkz. Laroche-Davesne, 1981: 359; Davesne, 1988: 301-303; Davesne, 1993: 150-151.

⁴⁸ Hititlerin Ugarit, Hattuşa ve Alaşia (Kıbrıs) arasındaki ilişkilerinde önemli bir liman kenti olan Ura'nın yeri için genellikle Silifke ve yakın çevresi düşünülmektedir. Ancak Neriglissar Kroniği'nde askerlerin "tek sıra halinde geçebildikleri dağlardan ilerleyerek" Ura'ya ulaşıldığı anlatılır. Bu ifadeye dayanarak Adana ve Silifke arasında bu türden dağlar olmadığı gerekçesiyle, Hitit-Ugarit Ura'sı yanında, Demir çağında başka bir Ura'nın olması gerektiği konusunda görüşler de ortaya atılmıştır. Bu konuda bkz. Bing, 1987: 66 dn. 8. Ura'nın yeri konusundaki tartışma ve öneriler için ayrıca bkz. Beal, 1992: 65-73; Lemaire, 1993: 233; Ünal, 2003: 13-39; Casabonne, 1999b: 81; 2005: 67-81.

⁴⁹ Casabonne, 1999a: 61; 2007: 61.

ALKIM, U. Bahadır (1960), "Sam'al ile Asitawandawa Arasındaki Yol, Amanus Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyasına Dair Araştırmalar", *Belleten*, XXIV/95, 349-399.

ALKIM, U. Bahadır (1965), "The Road from Sam'al to Asitawandawa, Contributions to the Historical Geography of the Amanus Region", *Anadolu Araştırmaları*, II/1-2, 1965, 1-45.

BEAL, R. H. (1992), "The Location of Cilician Ura", *Anatolian Studies*, XVII, 1992, 65-73.

BING, J. Daniel (1987), *A History of Cilicia During the Assyrian Period*, Michigan.

BORGIA, Emanuela-CASABONNE, Olivier-EGETMEYER, Marcus (2002), "Notes Ciliciennes", *Anatolia Antiqua*, X, 2002, 177-195.

CASABONNE, Olivier (1997), "Notes Ciliciennes", *Anatolia Antiqua*, V, 1997, 35-43.

CASABONNE, Olivier (1999a), "Local Powers and Persian Model In Achaemenid Cilicia: A Reassessment", *OLBA*, II/1, (Özel Sayı), 1999, 57-61.

CASABONNE, Olivier (1999b), "Notes Ciliciennes", *Anatolia Antiqua*, VII, 1999, 69-81.

CASABONNE, Olivier-PORCHER, Alexis (2003), "Notes Ciliciennes", *Anatolia Antiqua*, XI, 2003, 131-140.

CASABONNE, Olivier (2005), "Quelques Remarques et Hypothèses sur Ura et la Cilicie Trachée", *Colloquium Anaticum Anadolu Sohbetleri*, IV, 2005, 67-81.

CASABONNE, Olivier (2007), "Kilikia, Bağımsızlıktan Makedon Fethine", *Arkeoatlas*, 6, 2007, 54-61.

CAVAIGNAC, Eugène (1950), *Les Hittites*, Paris.

DALLEY, Stephane (1999), "Sennacherib and Tarsus", *Anatolian Studies*, 49, 1999, 73-80.

DAVESNE, Alain.-LEMAIRE, André -LOZACHMEUR, Hélène (1987), "Le Site Archéologie De Meydancikkale (Turquie): Du Royaume De Pirindu À La Garnison Ptolémaïque", *Comptes Rendus De L'Académie Des Inscription et Belles-Lettres*, 1987, 359-382.

DAVESNE, Alain (1988), "La Campagne 1987 A Meydancikkale", *X. Kazı Sonuçları Toplantısı*, II. Cilt, (23-27 Mayıs 1988), 1988, 301-303.

DAVESNE, Alain (1993), "Meydancikkale", *Reallexikon der Assyriologie*, 8/1-2, 1993, 150-151.

DESIDERI, Paolo-JASINK, A. Margherita (1990), *Cilicia. Dall'eta di Kizzuwatna alla Conquista Macedona*, Torino.

DİNÇOL, A. Mehmet (1982), "Geç Hititler", *Anadolu Uygarlıkları Asiklopedisi*, I, İstanbul 1982, 122-131.

ERZEN, Afif (1940), *Kilikien bis zum Ende der Perserherrschaft*, Leipzig.

FORLANINI, Massimo (2001). "Quelques notes sur la géographie historique de la Cilicie", in: *É. Jean et al. (eds), La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux, Varia Anatolica XIII (Paris 2001)*, s. 553-564.

FREU, Jacques (2001), "De l'indépendance à l'annexion: Le Kizzuwatna et le Hatti aux XIVe et XVe siècle avant Notre ère", in: *É. Jean et al. (eds), La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux, Varia Anatolica XIII (Paris 2001)*, 13-36.

GARSTANG, John-GURNEY, O. Robert (1959), *The Geography of Hittite Empire*, London.

HILD, Friedrich-HELLENKEMPER, Hansgerd (1990), *Kilikien und Isaurien, Tabula Imperii Byzantini*, Verlag Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften, Wien.

HOUWINK ten CATE, Philo. H. J. (1961), *The Luvian Population Groups of Lycia and Cilicia Aspera During the Hellenistic Period*, Leiden.

İPEK, İsmet-TOSUN, A. Kazım-TEKOĞLU, Recai (1999), "Adana Geç Hitit Heykeli Kurtarma Kazısı 1997 Yılı çalışması Sonuları", *IX. Kurtarma Kazıları Semineri (27-29 Nisan 1998)*, 1999, Ankara, 173-188.

JASINK, A. Margherita (1991), "Hittite and Assyrian Routes to Cilicia", *Anatolia Antiqua*, I, 1991, 253-259.

Jean, Éric (2001), "La Cilicie Pluralité et Unité", in: *É. Jean et al. (eds), La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux, Varia Anatolica XIII (Paris 2001)*, 5-12.

JOANNÈS, Francis, (1991), "L'Asie Mineure D'après La Documentation Cunéiforme D'Époque Néo-Babylonienne", *Anatolia Antiqua/Eski Anadolu*, I, s. 262-266.

KING, Leonard William (1910), "Sennacherib and Ionians", *The Journal of Hellenic Studies*, XXX, 1910, 327-335.

KOŞAY, Hamit Zübeyir (1968), "Kilikya Tarihi (Bibliyografya)", *Belleten*, XXXIII, 1968, 297-299.

LAMBERT, W. G. (1965), "Nebuchadnezzar King of Justice", *Iraq*, XXVII, s. 1-11.

LANDSBERGER, Benno (1948), *Sam'al, Karatepe Harabelerinin Keşfiyle İlgili Araştırmalar*, Ankara.

LAROCHE, Emmanuel (1958), "Adana et Danouniens", *Syria*, XXXV, 1958, 263-278.

LEMAIRE, André (1991), "Recherches De Topographie Historique sur Le Pays De Qué (IXe-VIIe siècle a. J.-C.)", *Anatolia Antiqua*, I, 1991, 265-275.

LEMAIRE, André (1993), "Ougarit, Oura et La Cilicie vers la fin du XIIIe s. Av. J.-C.", *Ugarit Forschungen*, XXV, 1993, 227-235.

LEMAIRE, André (2001), "Les Langues Du Royaume De Sam'al aux IXe-VIIIe s. av. J. C. Et Leurs Relations avec Le Royaume De Qué", in: *É. Jean et al. (eds), La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux, Varia Anatolica XIII (Paris 2001)*, 185-193.

LUCKENBILL, D. David (1924), *The Annals of Sennacherib*, Chicago.

LUCKENBILL, D. David (1968), *Ancient Records of Assyria and Babylonia*, I-II, New York.

MACKAY, T. Stilwell (1968), *Olba In Rough Cilicia*, Submitted to the Faculty of Bryn Mawr Collage in partial fulfillment of the requirements fort he Degree of Doctor of Philosophy.

MASTER, Paul (1938), *L'Asie Mineure et L'Assyrie aux VIIIe siècle av. J. C., D'Après Les Annales des Rois Assyriens*, Louvain.

OLMSTEAD, A. T. (1923), "The Assyrians in Asia Minor", *Anatolian Studies Presented to Sir W. M. Ramsay (Edited by W. H. Buckler, W. M. Calder)*, 1923, 283-296.

POSTGATE, J. Nicolas (1973), "Assyrian Texts and Fragments", *Iraq*, XXXV, 1973, 13-36.

RAMSAY, W. Mitchell (2000), *Tarsus, (Aziz Pavlus'un Kenti), (Çev. L. Zoroğlu)*, Ankara.

SAGGS, H. W. F. (1958), "The Nimrud Letters, 1952-Part-IV", *Iraq*, XX, 1958, 182-212.

SHAW, Brent D. (1990), "Bandit Highlands and Lowland Peace: The Montains of Isauria-Cilicia", *Journal of Economic and Social History of the Orient*, XXXIII/3, 1990, 238-270.

SETON-WILLIAMS, M. V. (1954), "Cilician Survey", *Anatolian Studies*, IV, 1954, 121-174.

TEKOĞLU, Recai-LEMAIRE, André (2000), "La Bilingue Royale Louvito-Phénicienne De Çineköy", *Comptes Rendus De L'Académie Des Inscription et Belles-Lettres*, 961-1006.

USSISHKIN, David (1969), "The Date of The Neo-Hittite Enclosure In Karatepe", *Anatolian Studies*, XIX, 1969, 121-138.

ÜNAL, Ahmet (2000), "Çukurova'nın Antik Devirde Taşdığı İsimler ile Fiziki ve Tarihi Coğrafyası", *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı (E. Artun-M. Sabri Koz)*, 2000, İstanbul.

ÜNAL, Ahmet (2003), "Hititler, Akdeniz ve Liman Kenti Ura", *OLBA*, VII, (Özl Sayı), 2003, 13-39.

ÜNAL, Ahmet (2006), "Hitit İmparatorluğu'nun Yıkılışından Bizans Dönemi'nin Sonuna Kadar Adana ve Çukurova Tarihi", *ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15/3, (Arkeoloji Özel Sayısı), 2006, Adana, 67-102.

ÜNAL, Ahmet-GİRGİNER, K. Serdar (2007), *Kilikya-Çukurova İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*, İstanbul.

WISEMAN, Donald John (1956), *Chronicles of Chaldaean Kings (626-556 B.C.) In The British Museum*, London.

WISEMAN, Donald John (1991), *Nebuchadrezzar and Babylon*, Oxford.

ZOROĞLU, Levent (1994a), "Cilicia Tracheia in the Iron Age: the Khilakku Problem", *Anatolian Iron Ages 3 BIA Monography 16 (The Proceeding of the Third Anatolian Iron Ages Colloquium held at Van, 6-12 August 1990)*, 1994, 301-306.

ZOROĞLU, Levent (1994b), "Kelenderis'in İlkçağ Tarihine Ait Notlar", *XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, I. Cilt, 1994, 437-448.

ZOROĞLU, Levent (1999), "Kilikya Berenikesi'nin Yeri", *OLBA*, II/2, (Özel Sayı), 369-380.